

DIRGEN ALİ AĞITLARI

Geliş Tarihi (Received Date) 06.02.2018
Kabul Tarihi (Accepted Date) 06.06.2018

Seher ATMACA¹

Özet

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemleri, Cumhuriyetin ilk yıllarına rastlayan devlet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda bir takım kişilerin kendilerini yaşadıkları bölgelerde otorite olarak gösterdikleri bir zamanda Kahramanmaraş ili Afşin ilçesi Lorşun köyünde dünyaya gelir Dirgen Ali. Köy yerinde kavgaların çoğu ya su yüzünden ya da arazi yüzünden olmuştur. Bölgede bulunan hayvanların otlatıldığı ve yazın yaylalık olarak kullanılan Tikenli Yaylası'nda meydana gelen kavga sonunda Dirgen Ali'nin kavgaya karışan birisini öldürmesi ile başlayan ya dağlarda kaçak ya da cezaevlerinde ömür sürdüren Dirgen Ali ile ilgili zaman içinde bir efsane oluşur. Dirgen Ali kimilerine göre "eşkıya" kimilerine göre "halk kahramanı" kimilerine göre ise "sözü dinlenir bir ağa"dır. Dirgen Ali'yi Dirgen Ali yapan biraz da karısı Hecce'dir. Gerek birbirlerine söylediği şiirler gerekse Dirgen Hecce'nin söylemiş olduğu ağıtlarla Dirgen Ali'yi efsane haline getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dirgen Ali, kahraman, efsane, eşkıya, ağıt.

DIRGEN ALI REQUIEMS

Abstract

In a time when some people presented themselves as the authority in the regions where the state authority weakened during the last periods of the Ottoman Empire and the first years of the Republic, Dirgen Ali was born in the village of Lorşun in Afşin district of Kahramanmaraş province. Most of the quarrels in villages are caused either by water or land issues. The legend begins with Dirgen Ali killing someone involved in the fight at the end of a quarrel that takes place in Tikenli Plateau, a place which was used as a springboard in the summer and the animals in the region were grazed in; and his living in the mountains or spending his life in prisons. Dirgen Ali is a "brigand" for some; "a folk hero" or "an authority" for others. What brings reputation to Dirgen Ali is his wife called Hecce to some extent. Dirgen Ali has become a legend with the poems of him and his wife as well as the requiems of Dirgen Hecce dedicated to him.

Key Words: Dirgen Ali, hero, legend, brigand, requiem

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde devlet otoritesinin zayıfladığı özellikle Anadolu'da yöre insanlarının hatırlı kişileri arasında gösterilen gücü, kuvveti himayesinde bulunduran bazı insanlar devlete rağmen kendi kıstaslarını ortaya koyarak yörenin önde gelen şahsiyetleri arasında gösterilmişlerdir. Yörede meydana gelen olayların sükûnetle halledilmesi için bir bakıma yörenin ağası/sözü değerli akçe olan bu insanlar neredeyse kanun koyucu hükümler taşıyan insanlar olarak kabul görmüştür. Bu yörelerde ağa olarak kabul gören insanlar da elbette bir takım hayatın sınavlarından geçerek sözü dinlenir hale gelmiş insanlardır.

Dirgen Ali, Afşin, Elbistan, Göksun, Sarız, Gürün ve Kahramanmaraş'ta sözünün üstüne söz söylenmeyen yiğit kişilikli; kimine göre "eşkıya", kimine göre "ağa", kimine göre de "halk kahramanı" bir kişiliktir. Dirgen Ali'nin nasıl halk kahramanı olduğu, ağalık sıfatını kazanmak için yaşadığı sürgünlükleri eşinin ve kendisinin zaman zaman birbirlerine yazdıkları şiirler, -yöre insanının irticalen söyledikleri bu şiirler genel olarak ağıt şeklinde adlandırılır- her ikisi tarafından yakılan ağıtlar üzerinde duracağız.

Afşin, Elbistan, Göksun, Sarız bölgelerinde bir gelenek olarak sürdürülen ağıtlar günümüze kadar gelmiş ve geleceğe de taşınacak bir kültürel hazine olarak yerini muhafaza etmektedir. Yazılı kaynakların sınırlı olduğu Dirgen Ali efsanesi ile ilgili ancak yöre insanlarının kaleme aldıkları eserler ve dilden dile dolaşan ağıtlarla yola çıkarak Dirgen Ali'yi anlatmaya çalışacağız.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Doktor Öğretim Üyesi

Binboğa Dağları özellikle Afşin, Sarız ve Göksun ilçe sınırları içinde yer alan, doğal otlakların bulunduğu hayvancılığa elverişli özellikle baharla birlikte sürülerin ve sürü sahiplerinin hem yurtlak hem yaylak yeri olmuştur. Kırsal toplumlarda yaşayan insanların kavgalarının çoğu da özellikle yaylaklar, meralar ve tarlalar yüzünden olmuştur. “Maraş Aslanı” namıyla da bilinen Dirgen Ali Ağa 1884 yılında Afşin ilçesinin, eski adı Norşun olan Altunelma köyünde doğmuştur. Dirgen Ali Antep’in işgali sırasında şehre gizlice gelen Gazi Mustafa Kemal’le Antep Kuvayı Milliye komutanlarından Aslan Bey’in evinde tanışmış ve Gazi’nin direktifleri doğrultusunda çetesiyle özellikle Maraş’ın köylerindeki Ermeni mezalimini önlemek için büyük mücadeleler vermiş bir Kuvayı Milliye kahramanıdır.

Kurtuluşun sonra Afşin ve civarında Suriye’ye tehcir olmak istemeyen ve Müslümanlığa geçen kimi varlıklı Ermeniler, Kurtuluş’ta kahramanlık gösteren komutanlara olan kinlerini canlı tutup yörenin eşkıyalarına yüklü miktarda paralar vererek söz konusu gazilerin birçoğunu öldürmüşlerdir. Ermeniler, bu gazilerden biri olan Dirgen Ali Ağa’nın da peşine ünlü eşkıyaları takmışlar Dirgen Ali Ağa eşkıyalardan birkaçını öldürmüş, oğulları ve yeğenleriyle Antep Ağır Ceza Mahkemesinde idamla yargılanırken, Atatürk’e telgraf çekip durumu bildirmiş, Gazi Hazretleri Dirgen Ali Ağa’yı hatırlayıp affedilmesi konusunda ilgili mahkemeye emir göndermiştir. Cezaevinden çıktıktan sonra Dirgen Ali Ağa’nın namı alır yürür; mal, mülk, tarla sahibi olur. Yazları Binboğa Dağları’nda yayladığı, kışları Çukurova’da kışladığı sürüleriyle, kıratın üstünde Köroğlu misali bir yiğit kişidir artık. Dirgen Ağa, Maravuz köyünden köklü bir sülalenin kızı ve Dadaloğlu’nun torunu Haççe2 Hatunla evlenir. Haççe Hatun, ili töreyi bilen soylu, dirayetli ve şair bir kadındır. Yöre halkı, “Dirgen Ali’yi Dirgen Ali yapan da Haççe Hatun”dur derler.

Delikanlılık döneminde bile fırtınalar estiren Ali’ye arkadaşları yarı şaka yarı ciddi “Dirgen” lakabını yakıştırırlar. Ali yerine “Dirgen Ali” lakabı zamanla tüm köylüler nezdinde alışkanlık haline gelir. Çünkü Ali’nin boyu posu iyi ama giydiği doldurmadığından tıpkı dirgen adı verilen tarım aletine benzediği için bu tabire kendisi de alışır. Zamanla da hoşuna gider. Bağda, bahçede özellikle de Bostanbeli, Yağlıca da yüksek sesle “Dirgen Ali” diye bağırır. Sonra gelen sesin yankısıyla sevinir” (Demir, 2016:23). “Tikenli Yaylası, Bostanbeli, Gökçebel, Güvek gibi yerler; Afşin’e bağlı bazı köylerin ömürlerinin yarısından fazlasının geçtiği türlü nimetlerin derildiği sporların yapıldığı, temiz hava ve sulardan istifade ve özgürlüklerin zirvede yaşandığı adeta canlı varlıkmış gibi coğrafyanın ruhunun oluştuğu vatan parçası” (Demir, 2016:4) dır. Köylerde özellikle sürü sahibi olanlar baharın gelmesiyle birlikte sürülerini otlatmak için bu yaylaları tercih etmeleri zaman zaman kavgalara, düşmanlıklara kadar uzanmaktadır. İşte Dirgen Ali’nin kavga ile tanışması “yaylada hayvanlarımı sen otlatacaksın, ben otlatacağım” şeklinde ağız kavgası arkasından kan dökülmesi burada başlar. “Göğüs göğüse kavga iki saat devam eder. Dirgen Ali’nin ağabeyi Halil, başından aldığı sopa darbesiyle yıkılır. Ağabeyini kan revan içinde gören Dirgen Ali dayısından aldığı palayla Çağşaklı Hasan Ağa’nın ahraz oğluna vurur” (Demir, 2016:28). Bu kavgada Hasan Ağa’nın oğlu ölür. Bu kavgadan sonra Dirgen Ali teslim olmak yerine kaçmayı tercih eder.

“Sivas müfrezesine bağlı birlikler Maravuz Karakolunun ihbarı üzerine Kerevin’de Dirgen Ali’nin kaldığı evi kuşatır, kurtuluş ümidi kalmayan Dirgen Ali teslim olur. O sırada Sivas Paşası Akif Paşadır. Anası Eşe kadın ve kardeşi Sivas’a giderek Paşayla konuşurlar. Mahkemenin verdiği bilgilerin haricinde Eşe kadının bir ana olarak anlattıkları Akif Paşa’yı etkiler” (Demir, 2016:32).

2. Dirgen Ali ile ilgili yakılan ağıtlar

Ağıt yakmak her ne kadar da ölen kişi ile ilgili yakınları tarafından şiir şeklinde söylenen “Ağıt, genellikle bir ölümün ya da acı, üzücü bir olayın ardından söylenen halk türküsüdür. Doğal afetler, ölüm, hastalık gibi çaresizlikler karşısında korku, heyecan, üzüntü, isyan gibi duyguları ifade eden ezgili sözlerdir. Ağıt söylemeye ağıt yakma, ağıt söyleyenlere ise ağıtçı denilmektedir” (www.turkedebiyati.org).

Gerek Dirgen Ali’nin kendisi gerekse eşi Hatçe Hatun’un karşılıklı birbirlerine söyledikleri bazen de her ikisinin de ayrı ayrı söyledikleri şiirler ağıt yakma şeklinde kabul görmüştür. Dirgen Ali’nin ölümünden sonra Aşık Mahzuni Şerif ve Aşık Yener’in Dirgen Ali için yazmış oldukları şiirler

² Hatice adı bu yörelerde bazen Hatça, Hacce, Hacca şeklinde söylenmektedir.

de ağıt olarak kabul görmüştür. İllaki bu ağıtların söylenmesi yazılması için mutlaka bir olaydan hem okuyanın yazanın etkilenmesi gerekir. Böyle bir etkileşim olmadan ağıt yakılmaz, yazılmaz. Mahpus yolu gözlemek kolay değildir, bir de yöre insanlarından âşıklık istidadı olduğunu da eklediğimizde, Dirgen Ali'nin kardeşi Fadime, Sivas Cezaevinde yatmakta olan ağabeyine şöyle bir ağıt yakar:

“Yağlıca’da sular akar
Akar bulanı bulanı
Beş kardeşin bir bacısı
Ağlar, dolanı dolanı.

Yağlıca’nın yolu taşlı
Ben ağlarım gözü yaşlı
Şimdi Dirgen Alim’m gelir
Göğ kıratlı eli kuşlu.

Heze deli gönül heze
Geldi başımıza kaza
Biz de düğün kurmuş idik
Hunu’daki öksüz kıza.

Havlusunda göğ kıratlı
Haymasına çayır otlu
Hele ölen adam olsa
Çağırşak’ın ahrat iti” (Demir, 2017:33).

Dirgen Ali cezasını çektikten sonra tahliye olur ailesi ile huzurlu bir hayat yaşamak ister ama köy yerinde kavga eksik olmaz. Yine bir gün aralarındaki husumetten dolayı Dirgen Ali’ye meydan okunur. Dirgen Ali’de buna kayıtsız kalmaz. Bu olay şöyle anlatılır:

“Dirgen’de Aynalı Martin ve Karadağ markalı silahlara var. Hacı, Dirgen’in Aynalı Martini’nin tutukluk yapmasını fırsat bilir. Üzerine saldırarak iki el ateş edince Dirgen kaba baldırından yara alır. Karadağ’ın mekanizmasını çekmek üzere iken kurşun yediğinin farkında olmadan rakibine yerden yukarı üst üste beş kurşun atar. Hacı, can alıcı yerinden yaralanır ama şuuru yerinde olup “Yeter Dirgen vazgeçtim. Yenilgiyi kabul ediyorum. Seninle başa çıkılmaz. Ne olursun canımı bağışla” Dirgen’in canını bağışlaması karşılığında o da davacı olmaz. Ama devlet affetmez.

Dirgen’in kaçak yaşadığı dönemlerde faili meçhul başka cinayetler de olmuştur. Bütün bu cinayetler adı çıktığı için Dirgen’e yüklenir. Dirgen’i çekemeyenler eşkıyaların katlettiği bu faili meçhulleri “Dirgen yaptı” diye sürekli civarda bulunan güvenlik birimlerine haber uçururlar. O dönem güvenlik merkezi Hatay’dır. Gelen onca şikâyet üzerine Hatay güvenlik amir Mustafa Paşa elli kişilik bir zaptiyeyi sırf Dirgen için Elbistan Ovası’na gönderir. Ekip başı yüzbaşı, gerekli istihbaratı yaptıktan sonra Dirgen’in köye girdiğini görür, kuşatma başlar. Yüzbaşının engin tecrübesi “Aygırı kısırakla tutarlar” anlayışından hareket edip Hacce kadınla konuşarak Dirgen’in teslim olmasını sağlamaya çalışır” (Demir, 2016:42-43).

Dirgen Ali’nin teslim olup Hatay’a gönderilmesinin ardından aylar yıllar geçer. Dirgen Ali’nin eşi Hacce kadın hasretten tutuşan yüreğini şöyle söndürmeye çalışır:

“Beyimin büyük obası
Bu yıl yanmadı sobası
Eller yaylaya gidiyor
İssız Fakı’ mın obası.

Bir elin sofraya yazardı
Bir elin fincan dizerdi
Yalanmış yalan dünya
On beş işçimiz gezerdi.

Bir ocakta kuzu pişer
Bir ocakta kahve taşar
Tez gel benim ağam tez gel
Gelin eşi ile yaşar.

Çatal kapı büyük havlu
İçinde göğ kırat bağlı
Hele odasına bakın
Yedi mavzeri yağlı” (Demir, 2016:45).

Uzun bir süre barış ve sükûnet içinde geçen yıllardan sonra “kavga bazen de gelir insanı bulur” hesabı köy yerinin kavgası eksik olmayacaktır. Yavaş yavaş kavgasız gürültüsüz hayata alışmaya çalışan Dirgen Ali: “Gene gördün mü Hacce’ m yine uyuyan yılanı uyandırdılar. Şunun şurasında ne güzel yaşayıp gidiyorduk. Yine çocuklarımızın eli kana bulanacak. Köy yerinde evliya olsan ne olur. Üzerine bir şelek bindirmişler ki altında kalana aşk olsun. Ben neler hayal ediyordum. Biraz da öbür tarafı kazanmak için, barış ortamının bozulmamasına ne kadar seviniyordum. İnşallah buraya kadar dememek için işler daha çığırından çıkmaz Hacce’ m” (Demir, 2016:100).

Basit bir su meselesi yüzünden çıkan kavga sonucunda üç kişi ölür ve Dirgen Ali ile birlikte dokuz kişi Elbistan Ağır Ceza Mahkemesine çıkarılır. “Savcı bir iki duruşma sonu suçlarının sabit görülmesi nedeni ile haklarında idam ister. Davanın seyrini planlı programlı cinayet işleme ve azmettirmeye yönlendirir. Dirgen Ali ciddi bir şekilde endişelenir. Zanneder ki çocuğa idamdan tutturup uzun seneler yatabilecekleri hapis cezalarına çarptırılacaklar. Bu telaşla iyi kötü okuması yazması olan birilerine bizzat Atatürk’e ulaşmak üzere telgraf yazdırır. Gelen ziyaretçiler kanalıyla da bu telgrafın Ankara’ya çekilmesini sağlar” (Demir, 2016:103). Dirgen Ali cezaevinde yatarken; “Yörenin ileri gelenleri başta Demirci Halil, Haşim Ağa, Menzoğlu Ahmet olmak üzere ilçede Çölbeyi, Arif Ağa ve Kaymakam başkanlığında sulh olur. Çok büyük denecek kadar mal ve mal varlığı kar parası olarak ödenir” (Demir, 2016:106).

Atalar “Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır” derler, işte Dirgen Ali’ nin eşi de böyle bir kadındır; “1886 yılında Afşin’de doğdu. 1964 Tarihinde vefat etti. Bölgede halk kahramanı olarak bilinen Dirgen Ali’ nin eşidir. İrticalen şiir söyleyen Dirgen Hatça’ nın ayrıca yakmış olduğu ağıtlar da vardır” (Atmaca; 2017:208).

Dirgen Ali’ nin ömrü ya kavga ile ya da cezaevinde geçer.

“Dirgen Ali Ağa, Kurtuluş'tan sonra yöredeki birtakım eşkıyaları temizler, üç oğlu ve beş yeğeniyle Antep Hapishanesine düşer; cezaevinden, “sevdiğim” diye hitap ettiği Dadaloğlu'nun torunlarından karısı şair Haççe Hatun'a bir şiir yazar gönderir. Şiirin son dizesinde, “Haççe'm senden karşılığını isterim” der, Haççe Hatun Dirgen Ali'nin mektubuna söyle karşılık verir:

“Dirgen Ali:

Tikenli dağına çadır kurardım
Haksızları diyar diyar sürerdim
Bu kara kaderi ben mi aradım
Alnıma yazılmış bu gara yazı.

Hanımlı:

Kader böyleymiş yoktur bahane
Kargayı eş etti uçan şahana
Parmağını değışmezdim cihana
Beyim konağında göreydim bir gün.

Dirgen Ali:

Tikenli'nin vakti yeni mi geldi
Gönlümüz rüyada oraya vardı
Yürü bire dağlar düşmana kaldı
Alnıma yazılmış bu gara yazı.

Hanımlı:

Beyim ile birçok sefalar sürdüm
Misafire ağır yemekler verdim
Kır atına gümüş takılar vurdum
Muhammed adına göreydim bir gün.

Dirgen Ali:

Ekinlerim el eline kaldı mı
Mor koyunlar bel önüne vardı mı
Yiğit mapus olma ile öldü mü
Alnıma yazılmış bu gara yazı.

Hanımlı:

Çifte gelinlerim yola bakıyor
Gır'ın kişnemesi bizi yıkıyor

Beyim yaylamıza eller çıkıyor
Çifte kurbanları kese didim bir gün.

Dirgen Ali:

İsa'm gayet küçük kavgasız durmaz
Düşmanların ahvalinden hiç bilmez
Dayıları ihmal imdada gelmez
Alnıma yazılmış bu gara yazı.

Hanımı:

Taze kaldı şu Mahmut'un gelini
Kadir Mevlâ'm daldan eğdin kolumu
Yüce Mevlâ'm göstermeden ölümü
Hepsini burada göreydim bir gün.

Dirgen Ali:

Yazdığımı sevgilime gösterin
Hatice'mden karşılığın isterim
Şu Antep'te dokuz yiğit beslerim
Alnıma yazılmış bu gara yazı.

Hanımı:

Bunu söyler ağlar kaderi kara
Sineme vurdular zahmetli yara
Tutmuyor barışık bozuldu ara
Beyimi köyümde göreydim bir gün" (Dikici ve Diğerleri, 2008:320-21).

Dirgen Ali'nin Eşi Hacce kadın irticalen şiir söyleyen bir şairdir. Dirgen Ali bir gün bir yakınının ölümünden etkilenir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"Haccem şu an senden bir dileğim var, Bir an beni ölümcül bir hastaymış gibi gör ve duygularını deyişete dök" dediğinde: "O ne biçim hayıflanma ağam, Allah uzun ömür versin. Daha çok geleni, gideni, doğanı evlenenini görürüz. Durup dururken o haller yaşanmazsa insana ilham gelir mi hiç?" Dirgen üsteler: "Kendini zorla sevdiceğim. Bir an bil ki o haldeyim" deyince Hacce kadın gözünü kapattığı gibi bir solukluk sükûnetten sonra yağmur gibi boşalmaya başlar:

Aslan düşmüş ağır yatar
Gitme beyim evin batar
Çocuklara gıran girsin
Sahipsiz fidan mı biter.

Derdiğin ağarır başı
Durmuyor gözümün yaşı
Gidip doktor getirmiyor
Nerde hafızın gardaşı.

Pakize ata binemez
Muhammet doktor bulamaz
Şu ovanın ağası beyin
Kimse senin gibi olmaz

Altı oğlu var beşte kızı
Kül yetim bırakma bizi
Kapı döşlüm kurt bileklim
Yıkılın Elbistan'ın düzü" (Demir, 2016:74).
Dirgen Ali Antep cezaevinde yatarken karısı Ozan Haççe Hatuna şöyle seslenir.

"Dikenli dağına çadır kurardım
Haksızları diyar diyar sürerdim
Bu kara kaderi ben mi arardım
Alnıma yazılmış bu kara yazı
Kader böyle imiş söylerim bazı.

Dikenli'nin vakti yeni mi geldi
Gönlümüz rüyadan oraya vardı
Yürü bre dağlar düşmana kaldı
Alnıma yazılmış bu kara yazı
Kader böyle imiş söylerim bazı.

Ekinlerim el eline kaldı mı?
Mor koyunum ber önüne geldi mi?
Yiğit mahpus olmak ile öldü mü?
Alnıma yazılmış bu kara yazı
Kader böyle imiş söylerim bazı.

Bu yazdığımı sevdiğime gösterin
Haççem senden karşılığın isterim
Şu Antep'te dokuz yiğit beslerim

Alnıma yazılmış bu kara yazı

Kader böyle imiş söylerim bazı” (<https://www.facebook.com/groups>).

Dirgen Ali'nin çocukları arasında İnce Fakı'nın Dirgen Ali'nin özel bir yeri vardır. Bir gün aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“Bak Haccem iki çocuğum Emine'den, dokuz çocuğumu da sen doğurdun. Hepsi benim çocuklarım. Hepsinin yapıları farklı bana desen ki “Dirgen'im deste başı olarak gördüğün hangisi” derim ki İnce Fakı'm. Onda kendimi görüyorum. Bana hak vaki olursa yerimi ancak o doldurur” (Demir, 2016:93). Dirgen Ali ile ilgili anlatılan iki olayı da buraya almayı uygun bulduk. “Dirgen Ali namı ile anılan Ali Binboğa, çevrede adı konuşulan, sözünün üstüne söz konulmasını istemeyen bir ağa. Ancak, aynı yerden Dıbıcılar kabilesi de ağa. Dıbıcıların ileri gelenleri bir gün toplanıp fikir alış-verişinde bulunurlar. Konu Dirgen Ali'nin öldürülmesi. Bu adamın ancak Kıvış Yusuf hakkında geleceği fikrinde ittifak ederler.

Kıvış Yusuf çağrılır. Durum anlatılır. “Sana on (10) adet Reşat altını. Bir adet de yeni Alman mavzeri. Bugün de Dirgen Ali, oğlu Fakı ile Elbistan'a gittiler. Onlar akşamdan önce köye dönerler. Danadır deresi en uygun yer. Elini çabuk tut, pusu kuracağın yeri hazırla” derler. Kıvış Yusuf teklifi kabul edip adı geçen yere gelir. Topladığı taş ve otlarla bir ördek evsini yapıp, içine girip, beklemeye başlar. Baba-oğlun arka arkaya geleceğini, el çabukluğu ile birkaç saniye içinde halledeceğini hesaplayan Kıvış Yusuf, bir de bakar ki Dirgen Ali önde, görebildiği yerde yumurtayı vuran keskin nişancı oğlu Fakı ise 50 metre geriden gelmektedir. Dirgen Ali, etraftaki bazı taşların kaldırıldığını, bazı otların koparıldığını anlaması ile atından ok yaydan fırlar gibi inerek yere serilir; “Oğlum Fakı!. Atla, yere seril, önümüzde bir yatan var” diye seslenir. Fakı anında atlar. Yere yattıktan sonra, hemen ceketini çıkartıp, hedef şaşırtmak için bir taşın üstüne koyar. “Orada yatıyor” süsü verir. Kendisi hızla sürünerek dolaşp Kıvış Yusuf'un tepesine dikilip; “Teslim ol!. At tüfeğini yere” der. Zaten kurtuluş yok. Çünkü Dirgen Ali'yi vursa, 50 metre geriden gelen Fakı kendisini kesin kesince vuracaktır. Hayatının kurtulmasına sayan Kıvış Yusuf'u Dirgen Ali sorguya çeker. Dıbıcıların, 10 adet Reşat altını ile elindeki mavzeri verdiklerini, karşılığında Dirgen Ali ile oğlunuz Fakı'yı öldürtme planı yaptıklarını, ancak; Fakı'nın 50 metre geriden gelmesi bu programı bozduğunu anlatır. Dirgen Ali zeki adam. “Bin terkime” deyip hareket ederler. Köyün içinden geçerler. Altın ve mavzer verenler Kıvış Yusuf'un, Dirgen Ali'nin terkisinde gittiğini görüp şaşkına dönerler. Dirgen Ali, Kıvış Yusuf'u bir hafta yedirip içirip ağırlar. “Sana on (10) adet Reşat altını da ben ikram ediyorum. Kapım her zaman açık. Aha da tüfeğin. Haydi; işin rast gelsin” deyip uğurlar” (<http://www.unsandigi.com>).

Zor kullanmanın bazen ricadan daha geçerli olduğu Dirgen Ali için geçerlidir.

“O zaman Efsus Nahiye; Lorşun Elbistan'a bağlı bir köydür. Dirgen Ali sofrası açık açık, izzet ikramı bol bir ağa. Ne var ki yöresinde tek adam olmayı kafasına koyduğu için yaşadığı, misafir kabul ettiği evinin de yörede söz edilen bir konak olmasını istemektedir. Dirgen Ali, kendisine saygı duyup itaat eden yumuşak başlı ama karşı çıkana karşı amansız birisidir. Kendisi 1930'lu yıllarda Elbistanlı Osman Usta'ya bir ev yaptıracaktır ancak Osman Usta'ya iş yoğunluğundan ulaşmam ne mümkün? Dirgen Ali kafasına koyduğu bir işi ne pahasına olursa olsun yapmayı göze alan birisidir. Kafasındaki düşünceleri oğulları ve yeğenlerine açar. Sorun müzakere edilir. Osman Usta kaçırılarak Lorşun'a getirilecek, bu konak ona yaptırılacaktır. Önce Elbistan'a istihbarat toplamak üzere adamlarından birini gönderip onun nerede derdest edilip kaçırılabilceği hakkında bilgi toplanır. Osman Usta'nın sabah namazına gidiş saati onu kaçırmak için tam uygun bir saattir. Dört silahlı adamını görevlendirir, bir de yedek at. Sabah namazına gitmek için kapıyı açan Osman Usta'yı bunlar yakalayp: “Sesini çıkarırsan öldürürüz,1,2 diyerek yedeklerindeki ata bindirdikleri gibi Lorşun'a getirip Dirgen Ali'nin huzuruna çıkarırlar. “Usta korkma! Şu an Dirgen Ali'nin evindesin. Ben de Dirgen Ali'yim. Canına bir zarar gelmeyecektir. Ancak bir şartla; ben bir konak yaptıracam bunu da sen yapacaksın. Ücretini eksiksiz vereceğim. Yalnız gerek işe başlamadan, gerekse yarım bırakıp kaçacak olursan öldürüleceğini de bil” der. Dirgen Ali'den bu sıkı tembihi alan Osman Usta, konağı yapmaya şeref ve namus sözü verip işe başlar. Osman Usta'nın her istediği yerine getirilir. Üç ayda yapılacağı öngörülen konak 45 günde tamamlayıp Elbistan'a dönen Osman Usta öldürüldüğü haberini bekleyen ailesi ve eşi Zeynep Hanım'a kavuşur” (Demir, 2011:68-69).

Dirgen Ali bir gün hastalanır ve kendi kendisine şu ağıtı yakar:

“Gene yeşeriyor bağlar yazılar
Meleşir de kösten çıkan kuzular
Oğlum kızım anam diye sızılar
Anamızı kaybettik derler bir gün.

Erkek gibi evlerinde dururdum
Düşman şeleğini sırtı alırdım
Ordu gelse yemeğini verirdim
Kaybettik anamızı derler bir gün.

Seve seve iki oğlan yetirdim
Heves heves gelinleri getirdim
Çadır kurdum dikenliye oturdum
Anamızın yurdu derler bir gün.

Ali gelir Hatce diye sorarsa
Kızları toplanıp saçın yolarsa
Ese’ m küçük anam diye ağlarsa
Anamızı kaybettik derler bir gün” (Oğuzhan ve diğerleri, 2012:121).

Dirgen Ali her ne kadar da bölgesinde tek adam olmanın yanı sıra “vuran, kıran bir adam” da olsa özünde insani vasıflar taşıyan bir kahramandır. Zulüm de görse, canından da olsa, en büyük onursuzluk da yaşasa bir insan, bütün bunlar devlet denen yapıdan geliyorsa, bizim kültürümüzde o yapıya direnme yoktur. İçimiz kan ağlayarak buna katlarız. Yapılanların doğruluğu mümkün olmayabilir. Ancak devlet dedin mi biz orada dururuz. Bizim hatıralarımızda hayallerimiz de böyledir” (Demir, 2016:5).

Dirgen Ali’nin eşi Hatça için yaktığı bir başka ağıt:

“Esti badı-ı saba söküldü yarem
Gediyorum kömür gözlüm ağlama
Ağlamanın vakti geçti ne çare
Kement atıp yollarımı bağlama

Benim yârim ağlar ağlar nic olur
Altın yüzük ağ parmakta tuç olur
Sevip sevip ayrılması güç olur
Ben gidersem bir kötüyü eğleme

Benim yârim ağlar ağlar silinir
Siyah saçın mah yüzünde bölünür

Ben ölürsem biri daha bulunur
Varıp benden bir kötüye meyletme

Dirgen Ali derde çalındı kalem
Bir ben ölmeye yıkılmaz âlem
Gidiyorum kömür gözlüm belki gelmem
Yas tutup da karaları bağlama” (Demir, 2016:149).

Dirgen Ali hayatının son dönemlerinde kendi köylülerin de aralarında bulunduğu bir takım insanların Dirgen Ali'nin saltanatına son vermek için bir tuzak kurarlar ve Dirgen Ali bu tuzaktan habersiz Sulh için Bostanbeli denilene yere gitmeden önce sanki geri dönmeyeceği düşüncesinden hareketle eşi Hacce'ye şu ağıtı yakar:

“Esdî bad-ı sabâ söküldü yâre
Gidiyorum kömür gözlüm ağlama.
Ağlamanın vakti geçti ne çare
Kement atıp yollarımı bağlama.

Benim yârim ağlar ağlar nic' olur
Altın yüzük parmağına tez olur
Sevip sevip ayrılmazı güç olur
Ben gidersem bir kötüyü eyleme.

Benim yârim ağlar ağlar silinir
Siyah saçın mah yüzüne bölünür
Ben ölürsem biri daha bulunur
Varıp benden bir kötüyü eyleme.

Dirgen Ali der de çalındı kalem
Ben ölmeyen n' olur yıkılmaz âlem
Gidiyorum Hacce'm belgi gelemem
Yas tutup da karaları bağlama” (Dikici ve Diğerleri, 2008:325).

Dirgen Ali'nin nasıl bir kimlikli bir insan olduğu torunu tarafından şöyle anlatılır:

“Dirgen Ali Ağa'nın yiğitliği ekmek sahibi olmasından gelir, o hiçbir zaman kavgayı, kötülüğü dileyen bir insan olmamıştır; köylüsüyle beraber ürettiği mahsulü, yine onlarla paylaşacak kadar da hakkaniyetli bir insandır. Köylük yerde sözü geçen insanların dostları olabildiği gibi onu istemeyen cahil kişilerin de olması bir vakiydir. Gel zaman git zaman bu insanlar Dirgen Ali'yi çekemez, her fırsatta ona çelme takmaya, pusu kurmaya kalkarlar; her badireden kuvvetli inancı sayesinde sıyrılan Dirgen Ali Ağa'ya, 1940 baharında köylüleri kışkırtan kimi art niyetli kişiler, ona yüz elli kişilik büyük bir pusu kurar. Kayseri-Maraş hududunda Dirgen Ali Ağa'nın yaylalarından biri olan Bostanbeli mevkiinde siper alırlar. Dirgen Ağa düşmanların göcek araziye sürdüğünü duyunca

mavzerini sırtlayıp kır atına atlar, oğullarından Fakı ve henüz genç bir çocuk olan Aslan'la beraber Bostanbeli'ne gelir. Pusudaki yüzlerce adam Dirgen Ağa'nın selamına karşılık bile vermeden ateş eder, Dirgen Ali Ağa kır atın üstünde mevziye bile yatmadan aslanlar gibi dövüşür onlarla. Dirgen Ali vurulur ama ölmeden karşı taraftan birkaçını da haklar, oğlu İnce Fakı siper alıp dördünü öldürür. Mermisi bitince kaçar, zira müsadere başlayınca telaşlanan Dirgen Ağa'nın küçük oğlu Aslan, mermilerle birlikte ortadan kaybolmuştur” (*Mehmet Binboğa Kişisel görüşme: 19.11.2017*). Bu kavga sonunda Dirgen Ali öldürülür. “Tarafsız olan köylünün katılımıyla diğer cenazeler ovaya indirilerek defnedilir. Dirgen'in cenazesini almaya kimse gelmez. Maravuz Köyü'ne haber ulaşır. Hacce kadının akrabaları Haşım Ağa'nın oğlu Osman ve kardeşi Fakı başkanlığında yirmi - otuz kişi olay yerine ulaşır. Dirgen'in cenazesi kağına yükletilerek Maravuz'a getirilir ve defnedilir” (Demir, 2016:154).

Dirgen Ali'nin hanımı Dirgen Ali vurulup cenazesi Marbuz'a defnedildikten sonra şu ağıtı yakar:

“Bir dostun yokmuş tutam elinden
Yerli kaya oynarmış yerinden
Büyük Tikenli'de dağlar salından
Keklik avladığın günler nic'oldu?

Kopardılar Elbistan'ın gülünü
Uzattılar kötülerin dilini
Yamacından söyletmezdin birini
Hüküm yürüttüğün günler nic'oldu?

Tesirin vardı dağlara taşlara
Nüfuzun geçirdi uçan kuşlara
Hele bak gözümde akan yaşlara
Gülüp eğlendiğin günler nic'oldu?

Gazi Paşa gibi hüküm verirdi
Şerefın gördükçe düşman erirdi
Kalsa yalan dünya sana kalırdı
Cihanı uyuttuğun günler nic'oldu?

Şeref için ağır silah takınır
Uçan kuşlar heybetinden sakınır
Mahkemede hâkimlere yekindir
Antep'e kalktığın günler nic'oldu?

Bunu söyler ağlar kaderi kara
Kaybettim beyimi uzadı ara
Niye hiç gelmiyor dostlarım bura
Kurban kestirdiğin beyler nic'oldu?” (Dikici ve Diğerleri, 2008:322)

Hacce kadının Dirgen Ali için yaktığı bir başka ağıt.

“Nasıl methedeyim nazlı ağamı
Heç tükenmez ekmeğinen aşu var.
Kadir Mevlam alçak etmiş gönlünü
Söyledikçe sözlerinin hoşu var.

Her gün açık durur büyük kapısı
Bütün gelir aşiretin hepisi
Belli durur konağının yapısı
Kis'ten örme güzel güzel taşı var.

Olur m'ola bunun gibi birisi
Uyar var mı gardaşlardan gerisi
Binboğa'da yayılıyor sürüsü
Ala karlı mor sümbüllü başı var.

Germiş durur her gelene döşünü
Getsin görür kanlı katil işini
Bir bir sayar Binboğa'nın taşını
Avlatmaya sağ elinde kuşu var.

Ağam gelirdi salınarak obadan
Aşiretler içerdik kahve cabadan
İnce Fakım tez ayrılmış babadan
Varın bakın gözlerinde yaşı var.

Vali gelse konağına enmeli
Kuzu kurban baran olup yenmeli
Dirgen Ese'm aşk atına binmeli
Dolan bakım nerelerde işi var” (Demir, 2016:257-158).

Aradan uzun yıllar geçtikten sonra Dirgen Ali'nin kemikleri Marubuz'dan getirilip kendi köyüne defnedildikten sonra eşi Hacce kadın şu ağıtı yakar:

“Aman Allah koyma beni elden ayağa
Yaşım yetmiş oldu kalkamıyorum
Tahminim yok elin gördüğü işe
Evimin çarkına bakamıyorum.

Kitledim de geldim büyük haneyi
Niye buna karıştırman orayı
Son yaşımda yaptı çağım yuvayı
Terk edipte bir yana çıkamıyorum.

Gayri iş göremem umudum kestim
Yetmişte kocayıp feleğe küstüm
Koyunları kıptırdım çuvala bastım
Gözüm kesip yatak dökemiyorum.

Bunu söyler ağlar kaderi kara
Beyim seninle çıkardık bura
Marabuz uzak gidemiyom ora
Açıp ta mezarını bakamıyorum” (Demir, 2016:159).

Afşin, Elbistan, Göksun, Sarız, Gürün bölgelerinde bazılarını “kahraman” bazılarını göre de bir “eşkiya” olarak bilinen Dirgen Ali için yine aynı yörenin iki usta ozanı Âşık Mahzuni ve Âşık Yener de ağıtlar yakmışlardır.

Mahzuni Şerif’in Dirgen Ali ağıtı:

“Gene kar mı yağdı binboğalara vay
Kefenlendi şimdi bizim yazılar
Dirgen Ali’m yayasına çıkarken vay
Bahar dolmuş karakaşlı kuzular
Yavrum kuzular canım kuzular

Lorşun ovasının koçu ezeli
Ne yiğidi biter ne de güzeli
Ayrandede solmuş dökmüş gazeli
Akar hurman dertli dertli kuzular oy” (<https://www.youtube.com>).
Tanırlı Âşık Yener’in ağıtı:

“Ünü duyulurdu Maraş elinde
Mülkünün bir ucu hurman suyunda
Tikenli dağında bahar ayında
Hani Dirgen Ali nic’oldu dünya

Dalında filinte üç gor fişekle
Yaylaya çıkardı bey yüz şişekle
Konuk ağırlardı çifte döşekle

Hani Dirgen Ali nic' oldu dünya" (Demir, 2016:145).

3. SONUÇ

Devletin otoritesini yitirdiği ya da imkânsızlıklardan dolayı asayişini sağlayamadığı yerlerde bir takım insanlar kendisini kanun yerine koyup güç ve otoriteyle kendilerine bir alan açarak buldukları bölgeleri kendi hâkimiyet alanları olarak belirlemişlerdir. Köroğlu'nun babasının haksız yere gözünün oydurulması neticesinde zulme başkaldırıp nasıl ki kendine bir hâkimiyet alanı oluşturarak bir halk kahramanı gibi yaşadıysa Dirgen Ali'nin de hayatı biraz ona benziyor.

Söz konusu olayların geçtiği yerlerde bugün dahi ağıt geleneğinin sürmesi bir geleneğin devamı olması bakımından Dirgen Ali ağıtlarını önemli bulduk. Dirgen Ali efsanesini tanımak için bizzat Afşin'e gelen Yaşar Kemal ile ilgili şu bilgileri de önemli bulduk: "Dirgen Ali'nin oğlu Dirgen (Ese) İsa'nın Yaşar Kemal'i Dirgen Ali'nin konağında iki gün misafir ettiğini babası Dirgen Ali ile ilgili tüm bildiklerini anlatır. Bir ara Yaşar Kemal geldi, iki gün fakirhanemde kaldı hatıralarımıza bütün canlılığıyla vakıf oldu. "Çok güçlü ve kişilikli kahramanlar var. Ancak İnce Memet'i yazmasaydım Dirgen Ali'yi yazardım" dedi (Demir, 2016;5).

Dirgen Ali'nin yaşadığı dönemi bilen kimseye ulaşamadık ama onunla ilgili gerek kendisinin, eşinin, kızının ve başkaları tarafından yakılan ağıtlarına ulaşabildik. Bu ağıtlar da bir bakıma o döneme ışık tutan ve gelecek zamanlara aktarılacak olan ağıt geleneğinin süreceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Atmaca, S. (2017). *Binboğa'nın Söz Pınarı*, Berikan Yayınları, Ankara.
- Demir, N. (2011). *Afşin Yöresinde Nükteli Anılarla Halk Bilgeliği*, Afşin Belediyesi Yayınları, Afşin.
- Demir, S. (2016). *Dirgen Ali*, Lazer Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Dikici, Ö. F. ve Diğerleri (2008). *Afşin'in Ağıtları*, Afşin Milli Eğitim Kültür Yayınları, Medipres Yayıncılık, Malatya.
- Oğuzhan, U., Temiz, M. ve Özdemir, H. İ. (2012). *Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları* 3. Cilt, Ankara.
- Ağıtlar ve Ağıt Örnekleri, Ağıtların Özellikleri, Türklerde Ağıt Geleneği, <https://www.turkedebiyati.org/agitlar.html> (Erişim 23.01.2018).
- Dirgen Ali Mahzuni, <https://www.youtube.com/watch?v=dI88GwFOnhY> (Erişim: 22.11.2017)
- Kıvıç Yusuf-Dirgen Ali Olayı, <http://www.unsandigi.com/sandik1/107.asp> (Erişim: 20.11.2019)
- Maraş Aslanı Dirgen Ali Ağa, <https://www.facebook.com/groups/345330598936768/permalink/871139686355854> (Erişim: 29.11.2017).